

УДК 371.72+378.17

Мехед О. Б.

ORCID 0000-0001-9485-9139

ScopusAuthor ID 6506181994

Кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри біології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: mekhedolga@gmail.com

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ТА ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МЕТОЮ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

У статті здійснено аналіз особливостей підготовки майбутніх вчителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності з метою ефективної популяризації здорового способу життя серед молоді.

Метою статті є визначення особливостей підготовки майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності, направленої на дотримання молоддю здорового способу життя та формування в учасників освітнього процесу мотивації до збереження і зміцнення власного здоров'я.

Методологія. Методологічною основою дослідження є системний та особистісно-орієнтований підходи до аналізу психолого-педагогічної літератури та педагогічного досвіду з питань соціально-педагогічної діяльності майбутніх вчителів біології та здоров'я людини щодо мотивації молоді до формування здорового способу життя. У роботі використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому та конкретно-науковому рівнях пізнання.

Наукова новизна полягає у встановленні основних підходів до підготовки майбутніх вчителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності з метою формування мотивації до здорового способу життя, що ґрунтуються на аналізі основних факторів впливу освітнього середовища та залежить від єдності навчання та виховання, якості формування здоров'язберезувальної парадигми у педагогічній діяльності.

Висновки. Соціально-педагогічна діяльність вчителя як різновид його професійної діяльності, має на меті створення належних умов для успішної соціалізації учнів у соціально-виховному середовищі школи, засвоєння ними соціокультурного досвіду задля підготовки до самореалізації в суспільстві, надання допомоги дітям, а також їхнім сім'ям у випадках негативного впливу соціально-педагогічних чинників та має значний вплив на формування здорового способу життя у молоді. Учнівській та студентській молоді в закладах освіти необхідно створити мотиваційне та практичне підґрунтя для свідомої здоров'язберезувальної поведінки, яке б дозволило сформувати стійкі переконання пріоритетності питань індивідуального здоров'я, високої працездатності та довголіття. Соціально-педагогічна діяльність вчителя біології та основ здоров'я, що має на меті популяризацію здорового способу життя, забезпечує формування мотивації до підтримання здоров'я населення на різних рівнях (особистісному, сімейному, груповому, колективному, національному, глобальному) означає залучення до розв'язання цієї проблеми не лише галузі охорони здоров'я, але й освіти, культури, соціальної роботи тощо.

Ключові слова: здоров'язберезувальна парадигма, здоров'язберезувальне освітнє середовище, здоровий спосіб життя, мотиваційна діяльність, молодь, соціально-педагогічна діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформаційних перетворень в Україні здоров'я населення є одним із основних складників національного розвитку та процвітання країни. У зв'язку з цим збереження та зміцнення здоров'я молоді є одним із головних завдань соціальної програми нашої держави. Для розв'язання цього завдання необхідно сформувати у молоді стійку мотивацію до здорового способу життя, систематично здійснювати комплекс здоров'язберігаючих заходів, спрямованих на усвідомлення всіма учасниками освітнього процесу цінності власного здоров'я. На законодавчому рівні це закріплено Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Національно

доктриною розвитку освіти України у XXI столітті», Державними Програмами «Діти України», «Здоров'я нації на 2009-2013 роки», «Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 рр.».

Завданнями школи на даному етапі є: формування в учнів свідомого ставлення до життя і здоров'я; вироблення в учнів навичок здорового способу життя; формування здоров'язберігаючої компетентності школярів.

Головною умовою покращення здоров'я учнів є створення здоров'язберігаючого середовища, основними ознаками якого є: оптимальне поєднання методів, форм, засобів навчання та виховання, їх відповідність віковим особливостям школярів; дослідження впливу нових навчально-методичних засобів навчання на здоров'я учнів; дотримання режиму рухової активності, поєднання рухового і статичного навантаження; забезпечення емоційно сприятливої атмосфери навчання; формування в учнів та їх батьків культури здоров'я.

У той же час функціонально-змістове спрямування процесу професійної підготовки майбутніх учителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності як складової відкритої соціально-педагогічної системи, що детермінує високий соціально-виховний потенціал мікросередовища навчального закладу, передбачає перспективи вказаного виду діяльності у питанні популяризації здорового способу життя серед учнівської молоді та батьків.

Здоровий спосіб життя визначається як спосіб життєдіяльності, спрямований на збереження та покращення здоров'я людей; людська діяльність зі збереження і зміцнення здоров'я, що сприяє здійсненню людиною своїх функцій через посередництво діяльності щодо оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту [1; 2; 3].

У той же час орієнтація системи охорони здоров'я України на здійснення профілактичної діяльності, що передбачає її активну співпрацю із закладами освіти, вимагає усвідомлення підвищення відповідальності кожної людини за своє здоров'я. В контексті вищезазначеного, популяризація здорового способу життя в ході здійснення соціально-педагогічної діяльності вчителя передбачає зменшення або взагалі усунення дії факторів ризику здоров'я, підвищує актуальність мотивації до здорового способу життя, його доцільності та необхідності, а отже, повинна формуватися протягом життя, починаючи з дитячого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах реформування освіти значно розширилися професійні функції вчителя як суб'єкта соціально-педагогічної діяльності, предметом якої є не лише соціокультурне виховання учнів в руслі інноваційного підходу та гуманістичної парадигми та створення умов для їх ефективної адаптації до навчально-виховного процесу, розвиток особистісно значущих цінностей для успішної соціалізації в школі та в суспільстві, запобігання асоціальним явищам і вчинкам, своєчасне подолання кризових ситуацій, а також сприяння формуванню соціально активної особистості, яка розуміє цінність власного здоров'я та активно діє в напрямку створення здоров'язбережувального середовища шляхом активізації педагогічного потенціалу соціуму. Тому вирішення вказаних соціально-виховних завдань вважаємо важливою складовою діяльності вчителя біології та основ здоров'я. На різних етапах розвитку суспільства вивченню проблем здоров'я завжди приділялася велика увага, недарма здоров'я беззаперечно входить до числа найвищих цінностей. Представники різних наук та фахів робили спроби проникнути в таємниці феномена здоров'я, визначити його сутність для того, щоб навчитися вміло керувати ним, економно використовувати протягом усього життя та знаходити засоби для його збереження [6; 7].

У медико-біологічних дослідженнях здоровий спосіб життя трактується як комплекс оздоровлювальних та профілактичних заходів, що забезпечують гармонійний розвиток особистості, її працездатність, сприяють зміцненню здоров'я. Психолого-педагогічний напрям визнає, що здоровий спосіб життя – це спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження і зміцнення здоров'я. У формуванні здорового способу життя важливим чинником є мотивація особистості, її психологічна установка на збереження здоров'я [4; 8]. Освітнє середовище, що базується на принципах збереження і розвитку здоров'я вихованців та стимулювання позитивних процесів фізичного, інтелектуального, психічного, духовного розвитку дитини, отримало назву здоров'язбережувальне, а показниками його якості в системі освіти є динаміка стану здоров'я учнів, рівень навченості та виховання.

Теоретичні основи соціально-педагогічної діяльності у контексті мети щодо створення сприятливих умов соціалізації та всебічного розвитку зростаючої особистості окреслили в своїх роботах такі науковці: О. Безпалько, В. Бочарова, Р. Вайнола, А. Капська, Л. Коваль, С. Пальчевський та ін. Основні підходи до визначення поняття «здоровий спосіб життя» виокремлено у роботах С. Вайнера, А. Волик, А. Изуткина, Ю. Лісіцина, Л. Сущенко та інших. Питання формування здорового способу життя з позицій медицини розкрито у працях М. Амосова, Н. Артамонова, Г. Апанасенка, А. Леонтьєва, Ю. Лісіцина та інших. Психолого-педагогічні аспекти виховання у дітей і молоді прагнення до здорового способу життя розглянуті в дослідженнях В. Беспалька, Т. Бойченко, Ю. Бойчука, Г. Голобородько, М. Кобринського, Т. Круцевич, С. Лапасько, М. Носка, В. Оржеховської, С. Страшка. Важливий внесок у теорію вирішення проблеми здоров'я як у теоретичному, так і в практичному плані зробили О. Балакірева, В. Бобрицька, О. Вакулєнко, В. Войтенко, Л. Жаліло, Н. Комарова, О. Яременко, якими

проведено низку соціологічних досліджень щодо багатьох проблем, пов'язаних із здоров'ям молоді (формування здорового способу життя; наслідки вживання в молодіжному середовищі тютюну, алкоголю, наркотиків; репродуктивне здоров'я молоді тощо).

Сучасний стан здоров'я молоді потребує нових підходів до формування принципів здорового способу життя, активізації пропаганди здорового способу життя. Соціальна значущість визначеної проблеми та її недостатнє вивчення обумовили вибір теми дослідження.

Мета статті – визначення особливостей підготовки майбутніх педагогів до соціально-педагогічної діяльності, направленої на дотримання молоддю здорового способу життя та формування у неї мотивацію до збереження і зміцнення власного здоров'я.

Методологія. Методологічною основою дослідження є системний та особистісно-орієнтований підходи до аналізу психолого-педагогічної літератури та педагогічного досвіду з питань соціально-педагогічної діяльності майбутніх вчителів біології та здоров'я людини щодо мотивації молоді до формування здорового способу життя. У роботі використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому та конкретно-науковому рівнях пізнання.

Наукова новизна полягає у встановленні основних підходів до підготовки майбутніх вчителів біології та основ здоров'я з метою здійснення ними соціально-педагогічної діяльності для формування мотивації у учнів до здорового способу життя, що ґрунтуються на аналізі основних факторів впливу освітнього середовища та залежить від єдності навчання та виховання, якості формування здоров'язбережувальної парадигми у педагогічній діяльності.

Результати дослідження. Підготовка майбутніх учителів до соціально-педагогічної діяльності є складовою цілісної моделі системи професійної підготовки у вищих навчальних закладах, що уможливить підвищення рівня їх готовності до вирішення соціально-виховних завдань у роботі з учнями зокрема у питаннях формування здоров'язбережувального середовища та популяризації здорового способу життя. Формування цієї готовності у студентів спеціальності Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) передбачає реалізацію низки підходів, зокрема формування на різних етапах розвитку особистості нагального пріоритету здоров'я, виховання у молодих людей мотивації до здорового способу життя, а також уміння використовувати одержані знання у повсякденній діяльності. Активна мотивація здорового способу життя безпосередньо залежить від єдності навчання та виховання, тому особливо актуальним є формування здоров'язбережувальної парадигми у педагогічній діяльності.

Потрібно зазначити, що для ефективного спрямування професійної підготовки студентів як майбутніх фахівців відповідно до окресленої мети необхідно визначити конкретні педагогічні умови розвитку культури здоров'я студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу: здоров'язбережувальне спрямування професійної підготовки студентів; формування в студентів системи здоров'язбережувальних знань; оволодіння студентами здоров'язбережувальними технологіями та вміннями розробляти індивідуальну оздоровчу програму; упровадження комплексної програми розвитку культури здоров'я студентів у процесі фахової підготовки. Урахування всіх зазначених педагогічних умов може забезпечити ефективний і цілеспрямований процес розвитку культури здоров'я студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Реалізація вказаних завдань передбачає запровадження розвитку культури, спрямованої на охорону і збереження здоров'я – здоров'язбережувальну культуру – і водночас активне залучення до цієї справи кожного з учасників освітнього процесу. Основними показниками ефективності функціонування здоров'язберігаючого середовища є наступні: матеріально-технічна забезпеченість здоров'язберігаючого середовища, їх відповідність санітарно-гігієнічним нормам; відповідність організації системи харчування чинним санітарним правилам та нормам; міжособистісні взаємини між суб'єктами навчально-виховного процесу; стан фізичного та психічного здоров'я студентів та викладачів; показники рухової підготовленості учнів, рівень професійної компетентності педагогів, цілісність оздоровчих впливів та стабільність результатів.

Ціннісні орієнтації щодо власного здоров'я, що домінують у молодіжному середовищі, змінюються залежно від характеру ідеалів та авторитетів, що визначають вектори спрямувань у духовному світі конкретної групи молодих людей. Незаперечним є факт, що фізична культура є запорукою здорового способу життя. У сучасних умовах зниження духовного потенціалу та здоров'я молоді, особливо підлітків, стає відчутною реальністю необхідність формування у них здорових звичок, фізичного загартування, в цілому здорового способу життя – одного з пріоритетних напрямів діяльності сучасної освіти України. Сучасні наукові дослідження впливу на здоров'я молоді людини системних засобів фізичної культури та спорту свідчать про те, що сьогодні це один із найперспективніших напрямів, який ефективно та кардинально вирішує питання покращення здоров'я. Можливість фізичної культури та різних видів спорту позитивно впливати на зміцнення здоров'я, корекцію статури і постави, підвищення загальної працездатності, психічної стійкості, нарешті у самоствердженні дуже великі.

Формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя має бути невід'ємною складовою діяльності і професійної компетентності вчителя (викладача ЗВО) [5]. Під впливом мотиваційної роботи вчителя основ здоров'я людини, біології, фізичної культури, досягнутих успіхів на уроках фізичної

культури, формується інтерес і звичка до самостійного ведення здорового способу життя, які ґрунтуються на значущості їхнього здоров'я, творчого довголіття, гармонійного розвитку особистості, фізичної підготовленості, громадської активності та інших цінностей здорового способу життя.

У забезпеченні виконання цієї умови важливу роль відіграє особистість вчителя (викладача), його позитивний приклад і прагнення до створення здоров'язбережувального освітнього середовища під час навчальних занять. За наявності у вчителя (викладача) таких якостей і систематичного передавання досвіду індивідуального здоров'язбереження у учнів (студентів) також поступово формується динамічний стереотип до самоорганізації власного здоров'язбережувального освітнього і життєвого простору.

Актуальним та перспективним є залучення молоді до самостійного ведення здорового способу життя, яке формує їх ціннісну систему та зміцнює здоров'я. Успішна діяльність щодо інформованості молоді про стан власного здоров'я пов'язана з потребами пошуку нетрадиційних, оригінальних ідей, розроблення інформаційних матеріалів, пошуку методів і форм доведення інформації.

Висновки. Соціально-педагогічна діяльність вчителя як різновид його професійної діяльності, має на меті створення належних умов для успішної соціалізації учнів у соціально-виховному середовищі школи, засвоєння ними соціокультурного досвіду задля підготовки до самореалізації в суспільстві, надання допомоги дітям, а також їхнім сім'ям у випадках негативного впливу соціально-педагогічних чинників та має значний вплив на формування здорового способу життя у молоді. Учнівській та студентській молоді в закладах освіти необхідно створити мотиваційне та практичне підґрунтя для свідомої здоров'язбережувальної поведінки, яке б дозволило сформуванню стійкі переконання пріоритетності питань індивідуального здоров'я, високої працездатності та довголіття. Соціально-педагогічна діяльність вчителя біології та основ здоров'я, що має на меті популяризацію здорового способу життя, забезпечує формування мотивації до підтримання здоров'я населення на різних рівнях (особистісному, сімейному, груповому, колективному, національному, глобальному) означає залучення до розв'язання цієї проблеми не лише галузі охорони здоров'я, але й освіти, культури, соціальної роботи тощо.

References

1. Воскобойнікова Г. Л. Інноваційно орієнтовані технології і методики навчання здорового способу життя в системі професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр., 2011, № 3. С. 67–72.
Voskoboinikova, H. L. (2011). Innovatsiino oriientovani tekhnolohii i metodyky navchannia zdorovoho sposobu zhyttia v systemi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv osnov zdorovia [Innovative Oriented Technologies and Techniques for Teaching Healthy Life style in the Future Professional Teachers of Health Fundamentals]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 3. 67–72.
2. Воскобойнікова Г. Л. Медико-валеологічна компетентність майбутнього учителя початкової школи: теоретичні та методичні основи формування : моногр. К. : Нестроевий А.І., 2012. 416 с.
Voskoboinikova, H. L. (2012). Medyko-valeolohichna kompetentnist maibutnoho uchytelia pochatkovoї shkoly: teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia [Medical valeological competence of the future elementary school teacher: theoretical and methodological bases of formation]: monograph. Kyiv, Ukraine : Nestroievyi A.I.
3. Воскобойнікова Г. Л. Психолого-педагогічні аспекти формування оздоровчого середовища в процесі професійної підготовки майбутніх учителів основ здоров'я. *Наука і освіта*, 2010, № 8. С. 4–6.
Voskoboinikova, H. L. (2010). Psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia ozdorovchoho seredovyscha v protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv osnov zdorovia [Psychological pedagogical aspects of forming the health environment in the process of professional training of future teachers of the basics of health]. *Nauka i osvita – Science and education*, 8, 4–6.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
Kremen V. H. (Ed.). (2008). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education] Acad. pedagogical. Sciences of Ukraine. Kyiv, Ukraine : Yurinkom Inter.
5. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді (Затверджена наказом МОН України від 21 липня 2004 року № 605). *Директор школи*, 2004, № 40 (328), жовтень. С. 23–29.
Kontseptsiia formuvannia pozytyvnoi motyvatsii na zdorovyi sposib zhyttia u ditei ta molodi (Zatverdzhena nakazom MON Ukrainy vid 21 lypnia 2004 roku № 605) [The concept of positive motivation forming for healthy life style in children and youth (Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 605 of July 21, 2004)]. (2004). *Dyirektor shkoly – School Director*, 40 (328), 23–29.

6. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні: монографія. К. : СПД Чалчинська Н.В., 2014. 300 с.
Nosko, M. O., Harkusha, S. V., Voiedilova, O. M. (2014). Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni [Health-saving technologies in physical education]: monograph. Kyiv, Ukraine : SPD Chalchinska N. V.
7. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя: навчальний посібник. Київ : Леся, 2013. 160 с.
Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V., Nosko, Yu. M. (2013). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia: navchalnyi posibnyk [Shaping a healthy lifestyle: a textbook]. Kyiv, Ukraine : Lesya.
8. Тимошенко В. М. Психолого-педагогічні умови формування мотивації досягнення. *Проблема личности в современной науке: результаты и перспективы исследований*, 2000. С. 118–119.
Tymoshenko, V. M. (2000). Psykholoho-pedahohichni umovy formuvannia motyvatsii dosiahnennia [Psychological pedagogical conditions of formation of achievement motivation]. *Problema lichnosti v sovremennoy nauke: rezultaty i perspektivy isledovaniy – The problem of personality in modernscience: results and prospects of research*, 118–119.

Mekhed O.

ORCID 0000-0001-9485-9139
ScopusAuthor ID 6506181994

Ph.D. in Biological Sciences, Associate professor,
Head of the Biology Department,
Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: mekhedolga@gmail.com

TRAINING OF FUTURE BIOLOGICAL AND HEALTH BASICS TEACHERS FOR SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES AIMED TO PUBLISH A HEALTHY WAY OF LIFE

The article analyzes the features of the preparation of future biology teachers and the basics of health for social and pedagogical activities in order to effectively promote healthy lifestyles among young people.

The purpose of the article is to determine the features of future educators' preparation for social and pedagogical activity, aimed at maintaining a healthy lifestyle for young people and forming a motivation for preserving and promoting their own health.

Methodology. The methodological basis of the study is a systematic and personality-oriented approach to the analysis of psychological and pedagogical literature and pedagogical experience on the issues of socio-pedagogical activity of future teachers of biology and human health in motivating young people to form a healthy lifestyle. Based on the philosophical, general scientific, partially scientific and specific scientific levels of knowledge.

Scientific novelty establishes the basic approaches to the preparation of future biology teachers and the basics of health for social and pedagogical activities in order to form motivation for a healthy lifestyle, based on the analysis of the main factors of influence of the educational environment and depends on the unity of education and upbringing, quality of formation health saving paradigm in pedagogical activity.

Conclusions. The socio-pedagogical activity of the teacher as a kind of his professional activity, aimed at creating the proper conditions for successful socialization of students in the social and educational environment of the school, assimilating their socio-cultural experience in order to prepare for self-realization in society, to assist children and their families in cases of negative impact of socio-pedagogical factors and has a significant impact on the formation of healthy lifestyles among young people. Student and student youth in educational institutions need to create a motivational and practical basis for conscious health-saving behavior, which would allow them to form persistent beliefs about the priority of individual health, high performance and longevity. Socio-pedagogical activity of the teacher of biology and the basics of health, aiming to promote a healthy lifestyle, provides the formation of motivation to maintain the health of the population at different levels (personal, family, group, collective, national, global) means involvement in the development not only health care but also education, culture, social work and more.

Keywords: health-saving paradigm, health-saving educational environment, healthy lifestyles, motivational activity, youth, social and pedagogical activity.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2020

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. О. Носко